

razvoju evropske romaneskne proze? O tem bi lahko kaj odločilnega povedala šele natančnejša analiza tistega, čemur se za zdaj samo metaforično lahko reče postmoderna doba, in seveda zlasti tega, v kakšni zvezi je z nastajanjem takšne postmoderne dobe današnji umetnostni, literarni in tudi romaneskni postmodernizem.

Boštjan
M. Župančič

O lepoti

Tistikrat mu je zlagoma postajalo jasno, da ima kljub vsem pomislekom in dvomom vendarle zagotovilo. Sprehajal se je ob morju in z mirom v srcu se je zavedal, da od tistih, ki so bili lepi pred sto dvajsetimi leti (to be on the safe side) niti eden več ne gleda teh skoro večnih valov, kako se razbijajo ob skalovju. Zares mu je bilo, kakor bi naplavljalji svojo zaljubljenost na obalah njegovega srca, ki se mu je širilo od

čistega veselja nad večnostjo, ki ji je pripadal.

Tistikrat je razumel pesnika:

Moje življenje rase po krogih,
ki se širijo čez stvari.

Razumel je z vso svojo bitjo in vsakič znova, kako je vse, kar ga obkroža, vsi valovi in vse obale in ptice na nebu, kako je vse to lepa, a sposojena resničnost. Vsaka lepota, še najbolj pa lepota človeka, je v svoji minljivosti resnična samo zato, ker je odblesk, odpoljubljena nežnost nečesa. Nečesa, kar je vir vsega, vse resnice, predvsem pa vse lepote.

Ko je to spoznal, so orgle bučale v njegovi duši; poročna koračnica večnosti mu je v očeh pripravila solze ganjenosti. Zlagal bi se bil, če bi rekel, da je samo srečen, ko se je ženil z onostranstvom. »Kaj«, je dejal, »Bog si, ki se tako oglašaj, in ti si, ki te tako ljubim v tvoji vsepovsodnosti in v posmeh času?«

In vsa neskončnost je bila en sam nasmeh.

V resnici pa svet lepega ni ločen od vsakdanjosti, otopele od vseh navad. Bistvo lepote ne more biti v dražljaju nenavadnosti in ne more biti nekaj, zaradi česar mora človek na koncert, v gledališče ali v muzej. Ravno zaradi svoje povezanosti z večnostjo je lepota nekaj, kar prenika skozi pore vsakdanjosti in je povsod prisotno.

Treba pa je imeti oko, da bi se videlo, in uho, da bi se slišalo, kar navsezadnje potrjuje, da je lepote lahko dovolj, da pa jo mora biti človek sposoben zaznati. Zato se takoj pojavi vprašanje, če ni morda prav sposobnost zaznavanja lepote tista »večnost«, ki je potrebna, da bi v očeh vzcvetelo tisoč cvetlic. Da ne bi po nepotrebnem mešali teologije in filozofije, poudarimo, da obstaja tesna povezanost med lepoto in psihično energijo, ki jo opazovalec v lepoto vlaga. Kadar govorimo o umetniški senzitivnosti, bi nam moralo biti jasno, da je to posebna oblika vitalnosti, posebna oblika

energije, ki ne odgovarja samo na izziv lepega, marveč lepemu prav vdihuje lepoto.

Nemogoče je zastaviti besedo tako, da bi lepoto v resnici ujeli v opredelitev, pa čeprav bi se ta naslanjala na kakšno transcendentno kategorijo, na primer na večnost. Pojemovno zvezo med večnostjo in lepoto je mogoče zgolj nakazati. Lepota je namreč najbolj boleč izraz minljivosti. Zelo veliko pozornosti je temu vprašanju posvetil Shakespeare v svojih sonetih. Njegov temeljni namen je bil, to velja tudi za veliko drugih pesnikov, ujeti občutek za lepoto med vrstice lepega in mu tako preprečiti, da bi se razpršil v nepovrat. Človekovo odločenost, da minljivost lepote ujame v spomin zapisanega, dokazuje ravno umetnost. Lahko bi govorili o umetnosti kot o posebni obliki spomina, ki zapisuje estetska doživetja. Uspešnost kakega umetnika ali umetnosti je torej mogoče meriti po njegovi evokativni moči, ki pa ni nič drugega kakor sposobnost priklicati v spomin neki daljni odmev prvinskega doživetja lepega.

Že Izidor Cankar je v romanu *S poti* načel večno vprašanje, kaj je in od kod je lepota. Tudi kasneje si je v svojih esejih poskušal odgovoriti na vprašanje, ali je lepota zgolj stvar osebnega okusa ali pa obstaja tako rekoč sama po sebi in morda celo sama zase. Tako vprašljiv pogled seveda ne vodi daleč, ker se kaj hitro zatre v razliko med univerzalisti in nominalisti. Univerzalisti so kajpak trdili, da obstajajo univerzalije, da je namreč »rožnost« kake rože osnovni pogoj za njen obstoj, da je torej vsaka roža zgolj izraz neke prarožnosti. Nominalisti pa so vztrajali, da gre zgolj za imena (nomina). Lepota je potemtakem lahko praresnica vsega lepega ali pa samo ime, ki ga dodajamo tistemu, kar nam trenutno ugaja.

Da tako razmišljanje ne pripelje nikamor, je lepo pokazala Gertrude Stein s svojim rekom: »A rose is a rose is a rose.« – Vrtnica je vrtnica, je vrtnica.

Eksistencialisti včasih poudarjajo, da je vsa lepota izraz večnosti. Taka trditve, sholastično postavljena, pove prav malo, ker tukaj ne bi smeli opredeljevati, marveč neposredno doživljati. Če to zapiše pesnik in zatrjuje, da mu je intuitivno jasno, da je lepota dokaz za večnost, potem vsaj na tej ravni tako trditev zlahka sprejmemo.

Seveda literarne trditve, takšne in drugačne, ostajajo zunaj vsakdanjosti in jih morda, razen literatov, ljudje ne jemljejo čisto zares. Svet vsakdanjosti ostaja ločen od sveta ne-navadnega, v katerem odsev večnosti oplaja časnost, v katerem se imanentnost odvíja sub specie aeternitatis.

Laže bomo razumeli, če umetnost primerjamo z znanostjo. V znanosti je zapis spoznanja pomnjen kot pojem. Pojemovnost, pojmovanje in rekombinacije pojmov – to sta smisel in pomen znanstvenosti. Tudi znanost je zgolj spomin spoznanj, tako da naslednjim generacijam ni treba vsega izumljati na novo, marveč lahko začno tam, kjer so stari nehali. Pojem je torej zapis, umetni zaznamek v spominu človeštva in spominski nosilec spoznanja. Vsak pojem je stopnica, na katero stopimo pri izgradnji naslednjega pojma, in tako naprej. Pri umetnosti pa ni tako. Če bi lahko bila umetnost pol toliko uspešna kot znanost, če bi vsak umetniški zaznamek predstavljal stopnico v nenehnem plemenitenju človeštva, potem bi že davno presegli barbarizme, s katerimi se še sedaj spopadamo. Zdi se, da se nam lepota vsakič znova izmuzne iz rok, da je vsak njen zapis napol zaman, da evokacija deluje le dekorativno, nikakor pa ne konstitutivno. Človek se

nauči pojmovati in skozi pojme obvladovati dejanskost. Z vsako generacijo na višji ravni. Ni pa odveč predvidevati, da je današnji človek glede na lepo ravno tako naiven, kot je bil tisti, ki je v Altamiri zarisal svoje občutenje. Vprašanje je, če smo v resnici od tega napravili en sam korak naprej.

Vidimo torej, da človek lepote ni sposoben ujeti v mreže svojega doživljanja. Kako enostaven je priklic pojma, če ga primerjamo z evokacijo lepega! Zakaj človeku ni mogoče vsekdar pomniti tistega, kar je lepote doživel? Kakor da spomin ne bi bil sposoben udejaniti podoživetja ljubezni. Proust je zato svoje delo imenoval »Iskanje izgubljenega časa«, saj je vsako doživetje nezamenljiv dogodek, ki takoj utone v nepovrat in se ga v njegovi doživljajski posamičnosti nikdar več ne moremo spomniti.

Iz tega tudi izhaja, da je doživetje po svojem bistvu častno, torej nasproti večnosti; in vendar je vsakemu, ki je priča lepega, intuitivno jasno (to je dokazal Sokrat v Simposionu), da lepota zato ne more biti naključna, ker ne pripada sama sebi. Razkorak med fantastičnostjo lepega in krhkostjo te lepote, razkorak med veličino lepega in sramotno minljivostjo te iste lepote je mogoče doumeti, če na lepoto gledamo kot na izraz nečesa, kar se za lepim šele skriva. Deleuze je v delu Proust in znamenja zmotno domneval, da je doživetje lepega zgolj slap v kaskadi zaporednega odkrivanja samega sebe. Če bi bilo to res, bi se vrsta arhetipov podrla kot domine in se izčrpala v končnem, prvinskem poistovetenju.

Vsem, kar je, je skupno to, da obstaja; obstoj torej (bit) je skupni imenovallec vseh pojavov – stvari. Vsak pojav – stvar sodeluje, v najširšem možnem pomenu besede, v *procesu* obstajanja. Na vsako stvar je torej sub specie aeternitatis mogoče gledati kot na simptom nekega povsod prisotnega in vendar nikjer neposredno zaznavanega praobstoja. Ta praobstoj je najabstraktnejša vseh možnih abstrakcij, ki pa se prav dialektično pregane v najbolj otipljivo in posamezno konkretnost, ki jo je mogoče kar najbolj neposredno doživeti. In lepota je način tega doživetja.

Lepota torej ni sama po sebi obstojna, morda niti ni sama po sebi zanimiva. Pesnik, mislimo na Byrona, se zaveda, da je njegova zaljubljenost prevara, da ljubljena oseba ne figurira kot nosilka svoje lastne neizbežne banalne posamičnosti, marveč da je fascinacija z ljubljeno osebo zgolj sodelovanje (participacija) v nekem neizmerno širšem obzorju, ki se svetlika skozi pesnikov odnos do lepote. Tako postane lepota vabilo, namig in klic, na katere še zlasti umetnik odgovarja. Tako se odziva tistim obzorjem, katerih odblesek je vse, kar je lepo.